УДК 821.161.2.09:37.01:929Сухомлинський

Леся ЗАВОДНА,
методист кабінету
інформаційних комунікацій
і видавничої діяльності
Рівненського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Рівне, Україна

СЛОВО, ЩО ВЧИТЬ БУТИ ЛЮДИНОЮ: ПИСЬМЕННИЦЬКИЙ СВІТ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Анотація. *У статті схарактеризовано письменницьку спадщину видатного педагога Василя Сухомлинського, зокрема проаналізовано тематичне й проблемне коло художніх творів для дітей, особливості осмислення у них моральних цінностей, людяності, відповідальності, дружби, любові до природи, родини та праці. Акцентовано увагу на взаємозв'язку педагогічної концепції та художнього слова В. Сухомлинського, для якого літературна творчість була одним із засобів духовно-морального розвитку дитини. Окремо простежено історію видання та рецепції книги «Серце віддаю дітям», яка стала одним із найвідоміших творів педагога. Обґрунтовано актуальність письменницької спадщини педагога в сучасному освітньому та культурному просторі.*

Ключові слова: *Василь Сухомлинський, «Серце віддаю дітям», письменницька спадщина, художнє слово, оповідання, казка, гуманність, духовність, цінності, особистість, моральне виховання.*

Abstract. *The article characterizes the literary legacy of the prominent educator Vasyl Sukhomlynsky, specifically analyzing the themes and issues addressed in his works for children, as well as the ways in which he explores moral values, humanity, responsibility, friendship, and love for nature, family, and work. Emphasis is placed on the interconnection between Sukhomlynsky's pedagogical philosophy and his literary writing; for him, literary creation served as a means of fostering a child's spiritual and moral development. The article also traces the publication history and reception of the book «I Give My Heart to Children, which became one of the educator's most renowned works. Finally, the relevance of Sukhomlynsky's literary legacy within the contemporary educational and cultural landscape is substantiated.*

© Заводна Л., 2026

Key words: *Vasyl Sukhomlynsky, «I Give My Heart to Children», literary legacy, literary writing, short story, fairy tale, humanity, spirituality, values, personality, moral education.*

Постановка проблеми. Скільки книг може написати одна людина впродовж життя? Одну? Десять? Сто? А якщо ці книги народжуються не лише за письмовим столом, а безпосередньо у вирі шкільного життя – серед уроків і перерв, дитячих запитань, радощів, переживань і педагогічних відкриттів?

Саме так писав свої книги Василь Сухомлинський.

Він все життя пропрацював не лише крейдою біля дошки, а й словом – на сторінках книг, поєднуючи педагогічну діяльність із науковою, публіцистичною та художньою творчістю. Він не просто писав про дітей та школу, він умів говорити простими словами про складне і важливе – про добро, людяність, совість, дружбу, любов до людей і відповідальність.

Творча спадщина Василя Олександровича вражає не лише кількістю праць, а насамперед тим, що кожна з них була спробою відповісти на просте, але надзвичайно важливе питання – як допомогти дитині стати щасливою, доброю і справжньою Людиною, пізнати себе, навчитися розуміти інших і поступово сформувати власне моральне ставлення до світу.

Тому особливо важливо розглядати В. Сухомлинського не лише як видатного педагога й ученого, а й як талановитого письменника, чиє художнє слово стало органічною частиною його педагогічної системи.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Вивчення і аналіз педагогічної спадщини видатного педагога засвідчує, що творчість Василя Сухомлинського, починаючи з 1950-х років, привертала увагу значної кількості дослідників. Так, питанням сухомлиністики (напрям в історії педагогіки, що репрезентує праці, в яких досліджуються і поширюються творчі ідеї В. Сухомлинського) присвячено ґрунтовні напрацювання Л. Пархети «Історіографія вивчення спадщини В. О. Сухомлинського та О. Філоненко «Етапи вивчення педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського».

Педагогічну діяльність і життєвий шлях видатного педагога відображено в історичних нарисах і повістях вітчизняних педагогів-новаторів (Д. Водзинського, І. Цюпи, Б. Рябініна та ін.), а певні аспекти педагогічної діяльності – на монографічному рівні у дослідженнях М. Ярмаченка, М. Красовицького, О. Сухомлинської, М. Сметанського, І. Зязюна, М. Антонця, Г. Калмикової та ін.

М. Мухін, В. Риндак, А. Розенберг, О. Сухомлинська, М. Богуславський, Б. Кваша, В. Кузь та ін. науковці присвятили свої праці аналізу відповідних

складників педагогічної системи В. Сухомлинського, виокремленню етапів їхнього становлення й розвитку.

Роботи видатного педагога-класика стали предметом досліджуваної уваги і зарубіжних науковців – Х. Франчос і М. Ціандзі (Греція), В. Іфферт, Р. Штайник, Е. Гартман (Німеччина), М. Библюк, С. Лашин (Польща), Л. Мілков (Болгарія), А. Кокеріль (Австралія) та ін. Історіографічний аналіз наукового доробку В. Сухомлинського в контексті вивчення проблеми педагогічних персоналій в історико-педагогічній науці зробив Н. Гупан, а порівняльний аналіз систем В. Сухомлинського та А. Макаренка в англомовних дослідженнях – Н. Дічек.

Мета статті – проаналізувати основні особливості письменницького світу Василя Сухомлинського, окреслити тематично-проблемне коло його художніх творів для дітей, з'ясувати роль художнього слова в морально-духовному розвитку особистості, а також простежити історію видання й рецепції книги «Серце віддаю дітям».

Виклад основного матеріалу дослідження. За своє життя Василь Сухомлинський написав 48 монографій і брошур, понад 600 наукових і публіцистичних статей, більш як 1500 оповідань і казок, притч і новел для дітей. Його твори видані 53 мовами світу загальним накладом майже 15 млн примірників.

Серед найвідоміших праць Василя Олександровича з педагогіки, морального та громадянського виховання дітей – *«Шлях до серця дитини», «Батьківська педагогіка», «Як виховати справжню людину», «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості», «Павлиська середня школа», «Розмова з молодим директором школи», «Мудрість батьківської любові», «Про виховання», «Листи до сина», «Народження громадянина»* та багато інших. У сукупності вони становлять своєрідну енциклопедію гуманістичної педагогіки, в центрі якої – неповторний внутрішній світ дитини, її потреби, мрії, прагнення, здібності та прагненням до самореалізації.

Вслухаймося в деякі назви праць директора з Павлиша: *«Вірте в людину», «Людина неповторна», «Дума про людину», «Шлях до серця дитини», «Виховання особистості», «Як виховати справжню людину», «Серце віддаю дітям»*. Погодьтеся, це – не просто заголовки, це – справжній людиноцентризм! За цими назвами – не декларація, а цілісна педагогічна концепція, в якій довіра до дитини, повага до її особистості та віра в її можливості є основою виховання.

Особливого значення В. Сухомлинський надавав взаємодії школи та родини. У працях *«Батьківська педагогіка», «Мудрість батьківської любові», «Листи до сина»* він неодноразово звертався до проблем сімейного виховання.

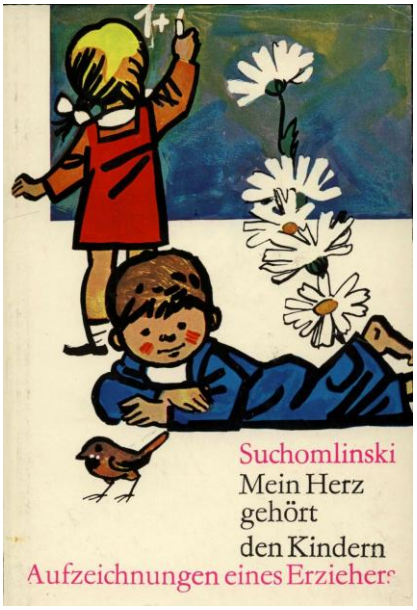
Саме родину педагог розглядав як перше середовище, в якому дитина набуває досвіду взаємодії з іншими людьми, пізнає добро і відповідальність, учиться співчувати, любити та допомагати. Водночас батьківська любов у педагогічній концепції В. Сухомлинського не зводиться лише до турботи й захисту. Вона передбачає відповідальність, розумну вимогливість, повагу до особистості дитини та визнання її права на власний духовний розвиток. Усе це свідчить про те, що дитина в педагогічній системі В. Сухомлинського не є пасивним об'єктом виховного впливу. Вона – активна особистість, яка пізнає світ, робить моральний вибір, переживає, помиляється, виправляється і поступово формує власне ставлення до себе та інших.

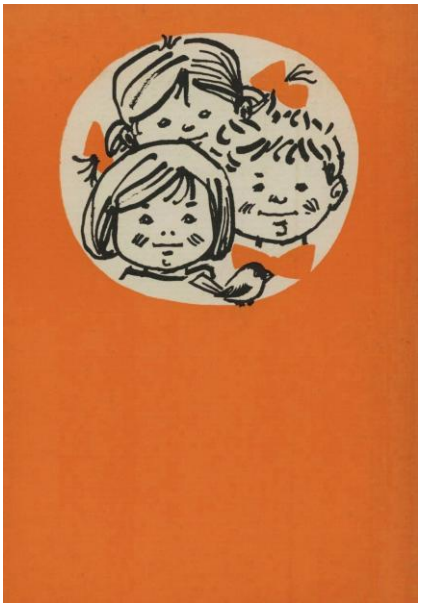
Символічно звучать у цьому контексті слова видатного педагога: ***«Людина народжується на світ не для того, щоб зникнути безвісною пилинкою. Людина народжується, щоб лишити по собі слід вічний»***. Ця думка своєрідно підсумовує гуманістичне кредо Сухомлинського: справжнє виховання має допомогти людині не просто прожити життя, а залишити після себе добрий і значущий слід – у людях, яких вона зустріла, у своїх справах, творчості та вчинках.

Особливе місце у творчій спадщині педагога посідає книга *«Серце віддаю дітям»*, в якій Сухомлинський узагальнив багаторічний досвід своєї роботи в Павлиській середній школі. Для нього школа була не лише місцем здобуття знань, а передусім простором, де формується особистість. Учитель, на його переконання, має не просто передавати дитині знання, а допомагати їй пізнати себе, відкрити власні здібності, навчитися співчувати, відповідати за свої вчинки та бачити красу навколишнього світу.

Історія цієї книги є досить показовою. Перше видання «Серце віддаю дітям» побачило світ у 1968 року в Берліні у німецькому видавництві «Volk und Wissen» («Люди та знання») німецькою мовою під назвою «Mein Herz gehört den Kindern».

Книга була виконана у високотехнологічній поліграфічній якості, з твердою палітуркою та глянцевою суперобкладинкою. Титульна сторінка вирізнялася художньо довершеним дизайном та ілюстраціями, що доволі промовисто передавали зміст «Серця віддаю дітям». Внутрішній макет та дизайн книги також були досконало продумані – оригінальні читабельні шрифти, відступи, вставки чорно-білих фотографій із фрагментами занять у Павлиській школі, цитати Василя Сухомлинського, відгуки читачів тощо. Про популярність «Серця віддаю дітям» у Німеччині промовисто свідчить той факт, що видавництво «Volk und Wissen» перевидавало книгу сім разів поспіль.

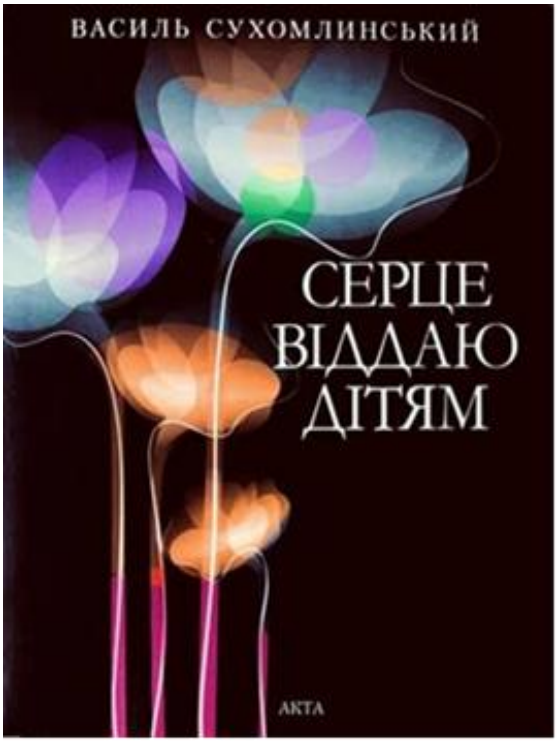

Перше видання книги було підготовлене та видане за сприяння німецьких колег і друзів Василя Олександровича – Юрґена Польцина, директора однієї з німецьких шкіл-інтернатів, Герхарда Нойнера, директора Науково-дослідного інституту педагогіки в Берліні, та Марґот Гоннекер, міністерки освіти тодішньої Німецької Демократичної Республіки.

Уперше в Україні «Серце віддаю дітям» вийшло друком 1969 року в Києві у видавництві «Радянська школа» російською мовою, а повний український текст було опубліковано у 1977 році в третьому томі п’ятитомного видання «Василь Сухомлинський. Вибрані твори в 5 томах». Загалом, починаючи із 1969 року, видавництво «Радянська школа» видавало «Серце віддаю дітям» одинадцять разів поспіль, іноді й двічі на рік.

Показовою є й подальша міжнародна рецепція книги: вона була перекладена 32 мовами та, витримавши загалом 55 перевидань, стала справжнім педагогічним бестселером. У 1974 році за цю працю Василю Сухомлинському посмертно було присуджено Державну премію УРСР у галузі науки і техніки.

Новий етап осмислення книги пов'язаний із її виданням у харківському видавництві «Акта» (2018), підготовленим до 100-річчя від дня народження В. Сухомлинського та дбайливо впорядкованим донькою видатного педагога – Ольгою Василівною Сухомлинською. Книга має 537 сторінок і містить не лише текст самої книги, а й значний комплекс матеріалів, що дозволяють простежити історію її створення, редагування, публікації та подальшого функціонування в культурно-педагогічному просторі.

Структурно це видання складається з трьох частин. У першій частині подано автентичний текст книги «Серце віддаю дітям». Друга частина – «Редакційні стратегії» – містить листування з видавництвами, рецензії та матеріали, пов'язані з редакторською роботою над рукописом. Третя частина – «Подальша доля книги» – розкриває історію її видань і містить бібліографічні покажчики публікацій та відгуків.

Отож «Серце віддаю дітям» є важливим не лише як педагогічна праця, а й як документ епохи, що дає змогу простежити особливості авторського задуму, редакційні процеси, історію рецепції та трансформацію сприйняття педагогічних ідей В. Сухомлинського. Можливо, головний урок цієї книги полягає не в конкретній методиці. Він значно простіший і водночас складніший: дитині потрібен дорослий, який бачить у ній не оцінку, не поведінку і не результат, а передусім Людину.

Поряд із педагогічними працями В. Сухомлинський створив значну кількість художніх творів для дітей – оповідань, казок, притч, новел та коротких художніх мініатюр.

Тематика цих творів надзвичайно різноманітна – про совість, милосердя, дружбу, самотність, любов до батьків, ставлення до природи та всього живого. Вони хоч і невеликі за обсягом, але за кожною такою історією – цілий світ. Вони змушують пла́кати і сміятися, радіти й сумувати, співчувати і не пробачати зради.

«Як бути добрим?», «Як попросити пробачення?», «Чому не можна завдавати болю іншій людині?», «Що означає справжня дружба?», «Чому

потрібно берегти природу?», «Чому важливо допомагати тому, хто слабший?» – ці та багато інших подібних запитань не мають терміну давності. Саме тому художні мініатюри В. Сухомлинського й сьогодні здатні знаходити шлях до дитячого серця.

Книги видатного педагога своєрідно «ростуть» разом із читачем. У дитинстві ми читаємо в них історію про хлопчика, пташку чи квітку як просту й зрозумілу розповідь. Пізніше можемо побачити за нею розмову про відповідальність, людяність, моральний вибір і силу маленького вчинку. А в дорослому віці стає очевидним, що В. Сухомлинський писав не лише про дітей. Він писав про Людину.

Саме тому художня спадщина педагога не втрачає актуальності й сьогодні. Із часу написання багатьох творів Сухомлинського минули десятиліття. Змінився світ, змінилися дитячі ігри, з'явилися смартфони, планшети та неймовірна кількість цифрового контенту, але теми, про які писав видатний педагог, не «застаріли».

Творчість В. Сухомлинського нагадує, що для морального виховання не завжди потрібні складні пояснення чи тривалі повчання. Іноді достатньо короткої історії, яка спонукає замислитися, простого образу, що викликає співпереживання, запитання, на яке дитина намагається відповісти самостійно. У цьому й полягає сила художнього слова В. Сухомлинського: воно не лише повідомляє, а й переживається, не тільки пояснює, а й спонукає до внутрішнього діалогу.

Висновки. Письменницька спадщина Василя Сухомлинського є невід'ємним складником його гуманістичної педагогіки. Наукові, публіцистичні та художні тексти педагога об'єднані спільною ціннісною основою – увагою до особистості дитини, її духовного світу, морального становлення та права на власний шлях розвитку.

Художні твори В. Сухомлинського вирізняються жанровою різноманітністю, лаконізмом, доступністю образів і водночас глибиною морально-етичної проблематики. Через конкретні життєві ситуації, образи природи, стосунки між людьми письменник допомагає дитині осмислювати поняття добра, совісті, дружби, відповідальності, милосердя, гідності та любові.

Особливе місце у творчій спадщині педагога посідає «Серце віддаю дітям» – праця, в якій педагогічний досвід, філософське осмислення дитинства та художньо-публіцистичне слово утворюють цілісну картину гуманістичного виховання. Історія її видань та міжнародної рецепції засвідчує тривалу увагу до педагогічних ідей В. Сухомлинського.

Отже, актуальність письменницької спадщини Василя Сухомлинського зумовлена не лише історико-педагогічним значенням його творів. Її цінність передусім полягає в здатності говорити з читачем про фундаментальні основи людського буття – добро, відповідальність, любов, співчуття, гідність і моральний вибір. Саме тому слово В. Сухомлинського й сьогодні продовжує виконувати свою найважливішу функцію – допомагати людині залишатися Людиною.

Подальші дослідження в означеному напрямі плануємо присвятити більш ґрунтовному вивченню творчості Василя Сухомлинського для дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Василь Сухомлинський: цікаві факти. *Dovidka.biz.ua:* онлайн-довідник сучасних фактів та корисних знань. URL: https://dovidka.biz.ua (дата звернення: 05.08.2026).

2. Глюза О. А. Спадщина В. О. Сухомлинського – джерело збагачення сучасної педагогічної Науки. *Освітній проект НаУрок*. 2020. URL: https://naurok.com.ua/spadschina-v-o-suhomlinskogo---dzherelo-zbagachennya-suchasno-pedagogichno-nauki-147486.html (дата звернення: 09.08.2026).

3. Лісіна Л. Ідеї В. Сухомлинського в сучасному освітньому просторі. *Університетське слово*. 2018. URL: https://us.bdpu.org.ua/ideji-v-suhomlynskoho-v-suchasnomu-osvitnomu-prostori.html (дата звернення: 20.08.2026).

4. Музична скринька Василя Сухомлинського. *Педагогічний музей України НАПН України:* вебсайт. 2021. URL: http://pmu.in.ua/actual-info/syhoml_myzyka/ (дата звернення: 08.08.2026).

5. 55 років від часу виходу друком першого видання книги Василя Сухомлинського «Серце віддаю дітям». *Педагогічний музей України НАПН України:* вебсайт. 2023. URL: http://pmu.in.ua/virtual-exhibitions/volk-und-wissen/ (дата звернення: 08.10.2023).

6. Сухомлинська О. Праці сучасних українських науковців у вимірі сухомлиністики. *Нова педагогічна думка*. 2021. №2 (106). С. 3–11. URL: https://npd.roippo.org.ua/index.php/NPD/uk/article/view/306 (дата звернення: 05.08.2026)

7. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям. Харків : Акта, 2018. 537 с.

Дата надходження до редакції: 03.09.2026